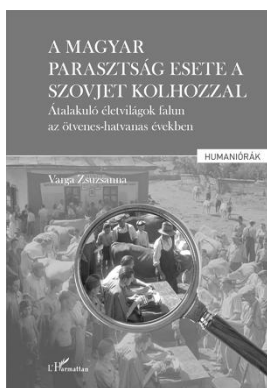

ALABÁN PÉTER

Kollektivizálás és a parasztság reakciói

Varga Zsuzsanna: *A magyar parasztság esete a szovjet kolhozokkal. Átalakuló életvilágok falun az ötvenes-hatvanas években*

„Prés alatt a közép- és kisparasztság” – fogalmazott Varga Zsuzsanna több korábbi előtanulmányában, illetve a később megjelenő 204 oldalas kötetében, immár külön fejezetben tárgyalt, „A kollektivizálás hullámvasútján” című írásában.¹ A nógrádi születésű történész, az MTA doktora, az ELTE BTK egyetemi tanárának legújabb kötete nem csupán egy a rendszerváltást követően jelentős számban megnőtt, a szocialista mezőgazdaság történetét érintő vagy feldolgozó agrártörténeti témájú munkák sorában, hanem – új és nemzetközi összevetésre ösztönözve – a ma-

gyarországi kollektivizálás elhúzódó, többszakaszos folyamatának (1949–1961) ellenállási, alkalmazkodási és túlélési mechanizmusait elemezve utal a Kádár-korszak további időszakában is folytatódó érdekérvényesítési küzdelemre, amely a szovjetizálásra törekvő hatalom és a parasztság között zajlott. A három kollektivizálási kampány során a parasztok mindössze kétszer tudtak rövid időre (1954–1955, 1957–1958) visszatérni az egyéni gazdálkodáshoz, az egyéni és kollektív életpályáikban kiszámíthatatlan mozgások és „hullámvölgyek” követték egymást, fenntartva a bizonytalanság érzését.

A könyv megjelenése korántsem előzmények nélküli, amelyre annak több fejezete is utal: az egyes alapul szolgáló korábbi tanulmányok mellett a szerző angol nyelvű szintézist készített a hazai mezőgazdasági szö-

¹ Varga Zsuzsanna: A falusi társadalom feszültségócai az 150-es évek közepén. In: *Múltunk* 2006/4. 222–239.; ill. Varga Zsuzsanna: A kollektivizálás „hullámvasútján”. A tétesítés három szakasza. In: *Rubicon* 2018/9. 4–15.

vetkezetek négy évtizedes történetéről², kiemelve a történészek közötti, leginkább a kollektivizáláson túlmutató szovjetizálás egészéről szóló vitákat is. Utóbbiakra utalva a könyv nem maradt visszhangok, reakciók nélkül sem. Ezek sorában a legújabb ilyen disputa az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztálya által „A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései” címen rendezett – könyv formájában is publikált³ – konferenciáján, vagy – Valuch Tibor történész (EKKE BMK) kezdeményezésére – a BBC History magazin 2022. évi, a Kossuth Kiadó által megjelenő utolsó hat lapszámában keltett nagy visszhangot a szakmai körökben. Varga Zsuzsanna szerint miközben a parasztság az 1960-as években már a kényszerrel és erőszakkal szemben túlélésre alkalmas stratégiákat alakított ki, a szovjet kolhozmodellől eltérő, „magyar gazdasági csodaként” értékelhető, „hibrid rendszerű” agráriumot nyugati „tudás és technológiatranszfer” hatásmechanizmusok is érték (pl. amerikai technológia alkalmazása a zárt kukoricatermesztésben). Megjegyzi ugyanakkor, hogy „a magyar agrárszféra az 1980-as évek első felében olyan paradox helyzetbe került, hogy az előző időszak fejleményeinek köszönhetően számos területen a nemzetközi élvonalban szerepelt, a hazai gazdasági környezet mégis olyan kedvezőtlenül alakult, hogy a megszorítások kimerítették a fejlesztésre szánt tartalékait.”⁴ Álláspontjával szemben Csikós Gábor és Ö. Kovács József – az általuk kortársi tapasztalattörténeteknek nevezett, levéltári forrásokra, levelezésekre, a nomenklatura körében keletkezett iratokra, újságcikkekre épülő kutatásokra alapozva – a vidéki lakosság által elszenvedett erőszak nem kellő hangsúlyozását, már-már hiányát veti fel, de számos egyéb ponton is más következtetéseket fogalmaznak meg.⁵ A többszereplős vitában Földes György írása⁶ az 1956 előtti és

² Varga, Zsuzsanna: *The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country*. The Harvard Cold War Studies Book Series. Lexington Books, Lanham, Maryland, 2021.

³ Rainer M. János (szerk.): *A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2022.

⁴ Varga, Zsuzsanna: *The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country*. The Harvard Cold War Studies Book Series. Lexington Books, Lanham, Maryland, 2021. Ebook – Adobe Digital Editions. 308.

⁵ Csikós Gábor – Ö. Kovács József: Elbeszélés és történeti magyarázat – „Magyar agrárcsoda” és a források vétőjoga. *ArchívNet* 2021/4–5. <https://www.archivnet.hu/elbeszeles-es-torteneti-magyarazat-magyar-agrarcsoda-es-a-forrasok-vetojoga> – utolsó letöltés: 2022. július 30.

⁶ Földes György: Az erőszakról. In: *BBC History* 2022/5. 66–67.

utáni viszonyok különbözőségére, egyben – főként már 1953 után – arra a gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokban egyaránt érezhető kiegyenlítődésre hívja fel a figyelmet, amely érezhető javulást hozott az életviszonyok terén, s amit a magyar társadalom is realitásként vett tudomásul a hatvanas évek második felétől.

A fenti viták tükrében különösen érdekes tehát kézbe venni a monográfiát, amely elő- és utószóval, közel 30 oldalas bibliográfiával ellátva, a történeti bevezetőt követően nyolc fejezeten keresztül tárgyalja a drámai megpróbáltatás-sorozatot az áldozatiság és az aktív cselekvés köztes állomásait rekonstruálva. Fogalomtárában több, fókuszba helyezett kifejezés közül a „megküzdés” megannyi módozatát, emberpróbáló léthelyzetét – a kutatási eredményeit most összegző egyetemi oktatóként – nem csupán feltárni kívánja az olvasók előtt, hanem – túlmutatva az elemzéseken – új típusú, „belső monológ” generálására törekszik a még élő idősebb és a fiatalabb generációk között a kötetben tárgyalt időszak átélt és megtapasztalt eseményeinek tudásátadására ösztönözve.

A magyar mezőgazdaság szocialista korszakát kelet-közép-európai kontextusban is feltárni kívánó munka a sztálini agrármodell átvételét, a kulákkérdés iránymutatásait, a hazai termelősövetkezeti csoporttípusok (I–IV.) jellemzőit veszi alapul a bevezetőben, majd feltárja a falvakban zajló folyamatokat. „A kulák: a kizsákmányoló” – fogalmazta meg még belügyminiszterként Kádár János, a hatalom által eszközölt mértéktelen elvonás és a büntetőszankciók együttes hatására pedig többségük 1950–1951-re a gazdasági ellehetetlenülés állapotába kerültek, s ettől kezdve a „maga ura parasztság” vállára is komoly terheket raktak. A földhöz és addigi életformájukhoz való ragaszkodásukat kilátástalannak ítélve a kis- és középparaszti réteg tömegesen ajánlotta fel földjét az államnak, s gyerekeiket arra biztatták, hogy a mezőgazdaságon kívül vállaljanak munkát. Nógrád megyében már a második világháborút megelőzően is a kis- és törpebirtokos családokból sokan és gyakran vállaltak idegenmunkát a szén- és bazaltbányákban, illetve Salgótarján ipari üzemeiben, a kétlakiság létforma pedig ezt követően csak tovább terjedt. 1950 végére a lakosság egyharmada már az „iparba ingázott”, egyes helységek esetében pedig komolyabb passzív ellenállásba ütközött a téveszkek szervezése. Varga Zsuzsanna családi kötődés révén foglalkozott az ekkor is alig 900 fős Mihálygerge példájával, amelynek „makacssága” a szervezett ellenállás helyi szimbolikája lett, 1953-ban pedig a kollektivizálás elakadásával járt. A szigor erősödése, valamint a helyszíni elszámoltatások ellenére a beadási és

az adóhátralékok nem csökkentek, azaz a falusi lakosság kollektív büntetése a Rákosi-korszak végére kudarcot vallott (62–85).

A könyv következő fejezeteiben a válaszreakciók mellett a parasztság követelései, az ellenállás és az alkalmazkodás stratégiái jelennek meg: az 1952. évi „padláslesöpréseken” túl így a Nagy Imre első miniszterelnökségével (1953–1955) kezdődő „új szakasz” politikája, majd az előző irányvonalhoz való visszatérés „hullámvasútként” váltakozó periódusa (kollektivizálás-dekollektivizálás-kollektivizálás), továbbá a nyomásgyakorlás, az agitáció más módszereivel (például a módos gazdák megnyerésével) zajló téveszesítés harmadik szakasza (1959–1961). Sokat számított, hogy nincstelenekből vagy módosabbakból állították föl a termelészövetkezetet („bőrkaátos” és „mezítlábas” téeszék), miközben több helyen a falusi lakosság igyekezett húzni az időt különféle kifogásokat találva a belépési nyilatkozat aláírásának halasztására. Egészen biztos, hogy számos olyan eset volt, amikor a szervezők nem alkalmaztak fizikai erőszakot, mert másképp is el tudták érni a belépést, ám a zsarolás annál inkább jellemző volt.⁷ Habár sokan nem vélték hosszú életűnek a termelészövetkezetek létét, már nem volt visszaút. A kötet 1961 után is tárgyalja a hatalom és a parasztság viszonyát megemlítve, hogy végül a sztálini modell utolsó kritikus maradványelemeit az 1967. évi III. törvény⁸ „távolította el” többek között a garantált munkadíjalap létrehozásával (160–161).

A könyv utolsó fejezete visszatér a kétlakiság témaköréhez az állampárt számára problémaként megmaradt falusi munkásság kapcsán. Miképp az a kollektivizálás utolsó szakaszánál bebizonyosodott a vezetés számára, hogy „a kétlakiak hiába töltötték el éveket a munkásosztály körében, ez a közeg nem sokat hatott rájuk, továbbra is kitartottak földmagántulajdonuk mellett, oly módon, hogy a munkásként dolgozó családfő megtartotta munkahelyét, s valamelyik családtag, például a feleség lépett be a földdel a termelészövetkezetbe” (166–167). A 60-as évek végére a kettős foglalkozás hármas jövedelemforrással bírt a vegyes foglalkozásszerkezetű falvakban: az iparban-építőiparban, közlekedésben, szolgáltató szektorban történt, ingázást/bejárást igénylő, ám kedvezményekkel (pl. SZTK, jobb nyugdíj) kiegészült fizetésért végzett munkavállalás mellett a mezőgazdaságból helyben szerzett (illetve megtermelt) kétfajta (téesz és háztá-

⁷ Varga Zsuzsanna: A kollektivizálás „hullámvasútján”. A téeszésítés három szakasza. In: *Rubicon* 2018/9. 13.

⁸ <http://jogszabalyfigyelo.hu/index.php?id=5xv1j3o5jg04nmpid&state=19940727&menu=view> – utolsó letöltés: 2022. július 30.

ji) jövedelem származott (173), amely alkalmazkodási stratégiát az MSZMP KB Mezőgazdasági Osztálya sokkal inkább tekintett gazdasági/jövedelmi, semmint politikai kérdésnek. Az 1968-as új gazdasági mechanizmus hatására a több lábon álló falusi munkásság átlagos jövedelme meghaladta mind a téeszparasztság, mind az ipari munkásság átlagát, vagyis még akkor is jobban járt egzisztenciálisan, miközben az üzemekben csekély volt az érdekérvényesítő szerepük (175), sőt gyakran hátrányos megkülönböztetés érte őket. Utóbbi részben az alacsonyabb iskolai végzettségből adódott: a falusi származásúak között magas volt azok aránya, akik nem végeztek el a nyolc osztályt.⁹

Az egyéni gazdálkodáshoz vezető út ellenben lezárult tehát, 1962–1964 között pedig újra megugrott az agráriumból kilépők száma: ekkor mintegy 180 ezer fő hagyta el a mezőgazdaságot (172). A munkásságba újonnan belépők összetétele vegyes képet mutat, amelynek egyik fő jellemzőjét Valuch Tibor az alábbiakban összegezte: „többsége különböző paraszti rétegekből, napszámosok, agrárproletárok, az ötvenes évek parasztpolitikájának miatt a földtől átmenetileg vagy tartósan menekülő birtokos parasztságból került ki. Számukra – különösen a kor megkezdésénél hektikus politikai és társadalmi viszonyai közepette – fokozott nehézséget jelentett az új munkaszervezeti formákba történő beilleszkedés, az üzemi hierarchiába történő betagozódás, a munkamozdulatok elsajátítása. A parasztságból munkássá válás nem új jelenség a 20. század magyar történelmében, de ilyen tömeges méretűvé válása igen. Ennek következtében a hatvanas évek végére a magyar munkásság egyik legfőbb jellemzőjévé az átmenetiség vált, ami együtt járt a hagyományos munkáséletforma felbomlásával, illetve átalakulásával.”¹⁰ Az osztálytudat tekintetében még mindig kezdetleges szinten álló, főként betanított és segédmunkát végző falusi munkásságot ért hátrányok ellenére maga a párt is elismerte a munkásság differenciáltságát, egyben az egységesség hiányát.

⁹ A nők helyzete rosszabb volt a férfiakéhoz képest. Kisőrsi Zsófia PhD-értekezésében Vas megye ingázóit vizsgálva állapította meg, hogy „a városi nők számára felkínált munkahelyekre szakképzetlenségük miatt a falusiaknak esélyük sem volt. A vidéki nők – az esetek döntő részében – egymással harcoltak, és nem a városiak elől vették el a pozíciókat.” Kisőrsi Zsófia: *Az államszocializmus ingázóinak társadalmi helyzete és megítélése Vas megyében (1960–1990)*. PhD-értekezés. ELTE BTK, Budapest, 2021. 124.

¹⁰ Valuch Tibor: *Mindennapi történeteink. Válogatott társadalomtörténeti tanulmányok*. Kronosz Kiadó, Pécs. 228.

A fentiekben említettek alapján Varga Zsuzsanna munkája – miképp a címe is mutatja – az 1950-es és 1960-as évekre fókuszál, a szerző összességében azonban a kollektivizálás négy évtizedét vizsgálta, s abban helyezi el most az átalakuló vidék és falusi életvilág sajátosságait. Miközben a teljes folyamat két pólusát képviselők álláspontja („sikertörténet” vagy „zsákutca”) ütközik egymással, az annak eredményeire utaló agrár-modernizációt, illetve a genezisére vonatkozó állami erőszak eszközeit, terjedését és következményét szembe állítva a szerző tárgyilagosan, alulról történő, részben lokális megközelítéssel ad lehetőséget a mérlegelésre, bepillantást engedve az át- és túlélési stratégiákba, a kényszerreakciók különféle formáiba, az egyes paraszti rétegek összefogásra épülő kapcsolatrendszerébe, a hatalommal való viszonyrendszerébe és megváltozott életkörülményeibe.

(L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2021)

LUKÁTS JÁNOS

Számvetések – negyedszázadról

Kaiser László két kötetről

„Az emberélet útjának felén...” – e szavakkal és ezzel az időmegjelöléssel indítja élete fő művét – a Pokoltól a Mennyországig – Dante Alighieri. Az embernek – különösen az alkotó embernek – igénye, szüksége, hogy időnként szettekinsen maga körül, felmérje és összegyűjtse az elévzett és a még tornyosuló feladatokat. Az ilyen összegezések nemcsak az alkotó számára jelenthetnek reális képet a megvalósult tervekről, hanem – az olvasók szemében – magát az alkotót is új színben tüntetik fel.

Kaiser László az elmúlt másfél esztendőben két, merőben eltérő tartalmú kötetbe gyűjtötte és rendezte az elmúlt negyedszázad válogatott verseit, illetve különböző prózai műveit. Egyúttal a saját élet- és világszemléletét is vizsgálat alá vette és gazdagította ezekkel a művekkel.

Kaiser László: Gyerekszoba

Versek

Amikor Kaiser László verskötetét először kézbe vettem és olvasni kezdtem, ezt a címet adtam magamban a könyvnek: *Az élethosszú gyerekszoba*. A szűkszavú(nak tűnő, egyszavas) cím egy sor kibontásra és megfejtésre váró fogalmat (folyamatot, kapcsolatot) tartalmaz. A gyerek természetesen a költő leányát jelenti, aki szülei szeme láttára fejlődik a csecsemőkortól a nagylány korig, e folyamat (ama negyedszázad) során számos vers szól róla, szól hozzá, őt hívja a költő-apa segítségül, és leánya személyén keresztül vall hitet az élet értelméről és tartalmáról.

Az apa óvja gyermekét, ámul a csodán, amely szeme láttára bontakozik ki a környezetében, amelyet családnak neveznek, örömmel figyeli gyermeke önmagára találását, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a gyermek idővel (na-

gyon rövid idővel) önálló személyiség lesz. A bevezető verscímében még azt vallja önbizalommal: *A szobád nekem Galaktika*, vagyis a harmonikus, teljes világ, sőt azt kívánja: „tegyél gyerekké, gyermekem!”. Az élet örömeit, értékeit gyermekével együtt akarja megismerni, átélni. De hamarosan ráébred, hogy az idő szigorú zsarnok, különösen, ha két nemzedék számára egyszerre kell valamelyes harmóniát teremtenie: „Jövőből jöttem, kisleányom” – írja a *Robotmesében*, majd fanyar józansággal fogalmaz – inkább a maga számára: „utam az, hogy előtted elmegyek” (*Fogyó időben*).

Maga a gyermekszoba valójában kettős értelmű fogalom, mint „térelem” a családi környezet, játszóhely, menedék gyűjtőneve, kezdetben a gyermeki önállósulás helyszíne. A gyerekaszobában aztán idővel felnő a család leánygyermeké, egyre döntésképesebb személyiséggé válik. Miközben telnek az évek, múlik az idő... S bizony ez az idő másképp hat a bakfis korú leányra, és másképp a középkor éveit járó, töprengő költő-apára.

Az idő kétféle módon telését (múlását) az apa más szavakkal fogalmazza meg –, leányának is szól, de mégis inkább magának küldi a figyelmeztetést: „végül úgysem nekem, / de másnak leszel!” (*Apadal*). A *Gyermekszoba* vers mintha egy korszaknak, egy kapcsolatnak a végleges átalakulását fogalmazná meg, nem szorongással, inkább bölcs tudomásul vétellel: „Innen téged idő űzött, / s idő röpít vissza majd, / innen mész el egyszer végleg, / gyermekkorod addig tart”.

Költők és versolvasók – valamennyien voltunk gyerekek, sokunknak volt gyermekaszobája is, most mégis riadtan (de legalább is töprengve) olvassuk Kaiser László sorait a gyermek felnövekedéséről, a szülő (mondjuk ki a szót!) megöregedéséről és az idő feltarthatatlan múlásáról. Nem tragikusnak tekinti a költő ezt a változást, de valamely józan számvetés kap hangot a gyermek és szülője kapcsolatának megfogalmazásában, amit az olvasó hasonló együttérzéssel olvas – és alkalmaz a saját gyerekeire, a saját életére.

Az Idő halad, az élet múlik, az élet értelmét azért még sokáig (mindvégig!) a gyermek közelsége, a személyes kötődés teszi tartalmassá, sőt a költő ki is mondja (vagy kikiáltja?), ha: „nem vagy velem, nem vagyok” (*Nem vagy velem*). A tudat, hogy a gyermek fölött őrködni kell, később, hogy egyengetni kell személyisége kibontakozását, folyamatosan ad erőt és kedvet, értelmet a felnőtt, a költő életének. És megfogalmazza sokadszor, élet-hosszú élményként a vallomást a gyermekről, a gyermeknek: „Te tudtál csak megtartani, / veled több volt, mint arasznyi / az amúgy is röpké élet, / s hoztál tonnányi szépséget” (*Te tudtál!*).

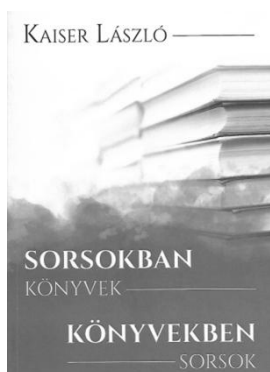
És amiképpen a költő-apa aggódó szeretettel segíti gyermekét az önállóság felé (miközben fél az idő előtt való elszakadástól), látja sok más család (gyermek és apa) riasztó példáján, hogy a családok sorra szétszakadnak, sok gye-

rek utat téveszt, és hogy „hány árva keresi Istenét” (*Valaki altatja gyermekét*). A költő bízik Istenben, akihez fordulhat segítségért és buzdításért, akinek védelmébe ajánlja gyermekét (és minden gyermeket), és a gyermek személye ad az apának, a költőnek is erőt és bizakodást: „érte látok el Krisztusig” (*Itt*).

(*Hungarovox Bt., Budapest, 2021*)

LUKÁTS JÁNOS

Kaiser László: Sorsokban könyvek – könyvekben sorsok

Kaiser László évtizedek óta sokirányú szereplője a magyar kultúra különböző területeinek. Maga is alkotó (költő, próza- és drámaíró, sőt dalszöveg-szerző), továbbá szervező, kiadó, de a színház berkeinek, a film és a szinkron világának is aktív résztvevője. A Hungarovox Kiadó vezető szerkesztőjeként számtalan kortárs író-költő számára teremtett nyilvánosságot, sőt a színeszet és a könnyűzene világa alkotóinak is fórumot hozott létre. Ennek a széleskörű tevékenységnek és a hiteles emberi kapcsolatoknak az eredménye lett, hogy számos alkotó, több folyóirat és kultu-

rális intézmény keresi meg, szerzők laudációját (bemutatását) kéri tőle, új művek népszerűsítését, de bizony még gyászbeszédet tartását is. Kaiser László mindezt alkotói tevékenysége szerves és igényes részének tekinti, a „vegyes műfajokat” kedvelő korunkban ezek a „tisztá műfajok” jobbra elismerést hoznak számára. Az emberi sorsok közé folyóiratok bemutatása, városok kulturális életének megszólaltatása, népszerű rendezvények ismertetése társul. És Kaiser László figyelmét el nem kerüli számos magyar könyv (szépirodalom és szakkönyv), amely korok, személyek, alkotók új szempontú bemutatását tartja céljának.

A gyászbeszédet – ugyebár – mintegy utolsó lehetőséget nyújtanak (követelnek!), hogy bennük személyes hangon, baráti közelhajlással foglalja össze a nekrológot tartó az eltávozott személy értékeit, érdemeit, személyes kisugárzását. S ha író, költő, újságíró távozik, akkor az olvasók nevében is „muszáj szólani”. Kaiser László írja: „Fogalmazzak egyértelműen: egy érdekvezérelt, farizeus korban igaz ember, hiteles, hívő ember és hite-

les magyar értelmiségi s költő volt” – a megrázó értékelő mondat mintha nemcsak egyetlen alkotóról szólna, hanem bizonyosan valamennyiről Kaiser elbúcsúztatottjai közül. Máshol így összegezi: „ott vagyunk az emberi lét legfontosabb alappilléreinél: barátság, tanulás, tevékenység, kapcsolatok” – a fáradhatatlan alkotó szól és értékel így az eltávozottról.

Többeket valamelyik kerek születésnapon köszönt (a hatvanadikon, a hetvenedikén), természetesen összegezi az eddig megtett utat és elért eredményeket, s talán még inkább: további művek megalkotására, gondolatok kimondására buzdít. De felvázolja folyóiratok profilját, saját érdeklődési körét, számba veszi „az alkotók seregét” vagy néhányat közülük (például az *Agria* vagy a *Búvópatak* folyóirat világát tárja fel).

„*Sorsok és munkásságok*” – mondja a kötet kezdő gyűjteménye, amely az alkotói élet és a megvalósult mű kölcsönhatását, sikereit vagy óvatos változásait mutatja be –, valójában a jelen és a közelmúlt alkotóinak és műveinek a példáján, továbbá az elmúlt évszázad eredményeinek és emlékeinek a példáján. A sorsok és művek hasonlósága és különbözősége (sokirányúsága) adta Kaiser Lászlónak a szándékot, hogy kötetbe állítsa az egymást erősítő műveket, a megörökölt és a saját maguk által megformált művészi kifejezési formákat.

„*Könyvek és tanulságok*” a címe a kötet záró gyűjteményének. Kaiser László itt különböző témájú, különböző hangvételű írásműveket vonultat fel, recenziókat szépirodalmi alkotásokról, de irodalomtörténeti portrék, a kor (XX–XXI. század) különböző ízlés- és olvasástendenciáit bemutató művek egyaránt szerepelnek itt, egymást részben támogató tendenciával, részben alternatívákat mutatva be, az irodalom (ön)meghatározásának múlt századi és (talán) holnapi lehetőségeiről.

A gyűjtemény hangütését már az első mű megadja: „*Házsongárdi rekviem*” a címe, „megrendítő szépségű, alapos, tudományos hitelességű, egyben művészi igényű” könyv. A közel ötszáz éves kolozsvári magyar temető címében akár evidenciaként is hathat a rekviem megjelölés, pedig itt többről van szó. A múlt, a jelen és a (felrémlő) jövő önmagán túlmutatva ábrázolja az erdélyi magyar sorsot, Kolozsvár helyét, küzdelmét és perspektíváit a jelenlegi és a következő évtizedekben. Az 1990-es évek elején Kolozsvár lakosságának már a negyede sem volt magyar, mára ez a szám 18%-ra csökkent. Alig harminc évvel ezelőtt ötszáz síremlék védelmére nyújtott be kérelmet a temetőt fenntartó társaság. Máig bizonytalan azonban, mi lesz a Házsongárdi temető sorsa, „a könyv esztétikai érdemein túl morált is hirdető és sugalló alkotás”, majd zárómondatként: „Nemcsak a múltunk mindez, hanem a jövőnk is!”

„*Tersánszky és az első világháború*” címen készíti Kaiser László áttekintő összeállítást a század első harmadának az egyik legismertebb és legtermékenyebb prózaírójáról, akinek életművét nagymértékben befolyásolta az első világháború, a Monarchia szétesése és Magyarország széthullása. Az (akkor még) fiatal író „virtuskodástól hajtva 1914-ben önkéntesként bevonul”, Galíciában szolgál, Isonzónál, a Piavenál, de nem sok idő fog eltelni, mire eljut annak megállapításáig, hogy „a rablógyilkos, aki pénzért öl... ugyanazt cselekszi, mint egy nemzet, amely háborúzik. De a háború még becsstelenebb...” Pályája csúcspontjai közül háborús regény *A margarétás dal*, az *Egy ceruza története*, de egyik mű sem fronttörténet vagy lövészárokgény, hanem a háborúban (vagy annak környékén) őrlődők ösztönelete, morális átformálódása, kiábrándulása. A század kataklizmái – kimondva-kimondatlanul – kapcsolódnak egymáshoz, sugallnak egymásnak, de legalább is hangot adnak „a szabadságvágyának és a maradéktalan őszinteségnek”.

Akár valamelyes meglepetést is kelthet a következő írás(ról készült recenzió, töprengés vagy megtöprengtetés). Sarusi Mihály: *Pincészer* c. művelődéstörténeti vagy mondjuk így: „borológiai” könyvről készített áttekintést Kaiser László *Az ivás (és írás) méltósága* címen. Maga a pincészer (ha nem tudná valaki) „több pincét fölkereső baráti borkóstolót” jelent. A Kárpát-medence évszázados társasági eseményét idézi fel, „nagy hőfokú személyes kötődést a vidékhez, tájhoz, borfajtahoz és az emberekhez”. Sarusi megállapítja: „Kultúránk, vagyis európaiságunk és magyarságunk magában foglalja az ivás kultúráját. Már a Bibliában olvashatunk a borivásról...” (Noé ürügyén). Majd (egy-egy olvasók számára némiképp meglepetéssel) állapítja meg, hogy „a vigadozásra kész magyarság 1956 után lett komor ivó”, majd közli: „egymillió alkoholistaival számolnak az orvosok... Valami elveszett tehát az ivás kultuszában, lett baljós cselekvés, netán pótcselekvés...” Műve végtanulása szerint azért mégiscsak megállapítja a szerző is, a recenzens is: „a bor összehozza a különböző nemzetiségű, de tisztességes embereket. Úgy is fordíthatnánk: a tisztességes bor a tisztességes embereket!”

Apáim a könyv címe, *Apákkal és apátlanul* a recenzióé. Kósa Csaba egy család-történet markáns vonalát vázolja fel könyvében. A család birtokában van (megmaradt) a korán elhunyt édesapa irattára, emléke, személyisége, akinek sorsát feldúlja, életét elveszi 1945, a szovjet megszállás és Magyarország tönkretétele. Az író tovább lép az eseményeken, régen elhunyt apja emléke után megformálja a mostohaapa képét is. „Mindebben van valami fenséges és hátborzongató. A megörökítéshez annyi tényező összejárása

kellett, köztük a magyar történelem rettenetes szorítása”. A kötelességtudó, értelmiségi mintahivatalnok (az édesapa) helyét az italozó, jellemgyenge párt-nagyfőnök foglalja el (a mostohaapa). Bár (talán szerethető) apa lett ő is, a kétnemzedéknyi családtörténetben valójában három korszak nemzeti és emberi sorsa, a jellemek egymásutánja – és egymást tagadása – mutatkozik meg (mármint a Horthy-, a Rákosi- és a Kádár-korszaké). A két apaalak, az idősödő édesanya és a krónikát történelmi drámává formáló fiú többnemzedékes története mögött ott dübörög a XX. század Magyarország, de akár az egész Közép-Európa históriája is.

A befolyásolás formái a médiában – az igényes és szerteágazó tanulmánygyűjtemény valójában minden tudományos (s talán még inkább) népszerű tudományos írásműre, sajtótermékre, újság- és folyóirat szövegre érvényes (vagy érvényesítendő) írást tartalmaz: „A tudás, az igazi és tisztességes tudás talán nem más, mint lényeglátás”. Ebből az alapmegállapításból indul ki és erre tér vissza a tizenegy szerző négy csoportba osztott tanulmánykötete. Riasztó, elgondolkoztató és mellbevágó a jelen kommunikációs világra teljességgel érvényes megállapítás, miszerint „korunk a jól informált tudatlanság kora”. A megvalósuló művek szerepe és logikai tendenciája pedig „a szándéktól a hatásig, bizonyos formákkal, bizonyos tartalmakkal... Külön elmélkedés tárgya lehetne, hogyan fogalmazta át és tolt háttérbe a politika, a féltékenység, a közepszerűség és a manipuláció meg a piaccarázdság diadala, hogy ne az emberi és tárgyi minőség legyen az elsődleges”.

A sajtó esetében különösen veszedelmes a lényegkiemelés és az elhallgatás manipulált paradigmája, külön figyelmet érdemel viszont a sajtószövegek igényes textológiai, retorikai megközelítése. Az optimistán feltett kérdés így hangzik: „Szép magyar beszéd egyfelől, minőségi tartalom másfelől: kell ennél több? Akár gyakorlat, akár kíváncsi, akár lehetőség: a jó írásba befolyásoló törekvések.” A nyilvánosság szerepe és fontossága egyéni és közösségi értelemben egyaránt hozzájárul(hat) e bonyolult összefüggés eredményességéhez. Tiszteletreméltó vállalkozás Kaiser László tematikus anyaggyűjtése és alkotó rendbetétele. Az alkotó (az író, a költő) ugyanúgy aggályos széttekintéssel teremt rendszert, ad segédeszközt, tűz maga és szerzőtársai elé célt, mint ahogy bevilágítja a mintegy másfél évszázadra terjedő történelmi időszak tendenciáit, a világnézet(ek) fordulatait, az emberi, alkotói, olvasói nézőpontok százféleségét. És mindez mégis egy irányba mutatót, amely irány az ígéretes, termékeny magyar kultúra és a magyar nyelv hitele könyvben, szóban, beszédben.

(*Hungarovox Bt., Budapest, 2022*)

SZERZŐINKRŐL

- ACSAI ROLAND (1975, Cegléd) Radnóti-díjas, Zelk Zoltán-díjas és Bárka-díjas író, költő.
- ÁDÁM TAMÁS (1954, Balassagyarmat) költő, szerkesztő, újságíró.
- ALABÁN PÉTER, DR. (1979, Budapest) történész, iskolaigazgató.
- BALAJTHY FERENC (1946, Mór) Vajda-díjas költő.
- BÁNFAI ZSOLT (1965, Mohács) költő, nyelvtanár, fordító.
- BARÁTHI OTTÓ, DR. (1944, Hatvan) közgazdász, újság- és közíró.
- BERÉNYI KLÁRA (1974, Debrecen) költő, könyvtáros, magyar nyelv és irodalom szakos tanár.
- CSERNÁK EDIT (1975, Balassagyarmat) Horváth Endre-díjas képzőművész.
- HANDÓ PÉTER 1961-ben született. Nógrád megyében él.
- ISTENES TIBOR (1972, Budapest) költő, szerkesztő.
- KAISER LÁSZLÓ (1953, Budapest) költő, író, szerkesztő, dramaturg.
- LUKÁTS JÁNOS (1943, Budapest) magyar-könyvtár szakos bölcsész.
- MAJOROS ISTVÁN, DR. (1949, Hont) történész, az MTA doktora, az ELTE professor emeritusa.
- NAGY ANTAL RÓBERT (1974, Keszthely) pedagógus, költő.
- NAGY ZSÓFIA (1962, Nagykürtös, Velký Krtiš) gasztroszakértő, rovat-szerkesztő, ételkritikus.
- OLASZKA SÁNDOR (1989, Salgótarján) Somoskőújfaluban élő író.
- ORAVECZ TIBOR (1959, Salgótarján) költő.
- PRAZNOVSZKY MIKLÓS FERENC (1951, Salgótarján) nyugállományban lévő nyomdász, lokálpatrióta helytörténet-kutató.
- RADNAI ISTVÁN (1939, Budapest) író, költő.
- SIMEK VALÉRIA (1953, Bakonycsérnye) óvodapedagógus, költő, író.
- VASVÁRI ZOLTÁN (1958, Budapest) etnográfus, művelődéstörténész, néprajzos-muzeológus.
- ZÁHORSZKI MÓNICA (1974, Balassagyarmat) grafikus.
- ZENTAI LÁSZLÓ, DR. (1950, Sopron) költő, író, a Soproni Füzetek főszerkesztője.

A lapszám Zilahi Nono alkotásainak felhasználásával készült.
A külső borítón a *Csiki piros mellénnyel, fehér gyolcs ingben* (vegyes technika, 60x50 cm) és az *Árkosi székegy viseletben* (vegyes technika, 85x50 cm) c., a belső borítóoldalakon a *Fantazmagóriás Hortobágy* (vegyes technika, 80x80 cm),
a *Mérai legény berbéccsel* (szén és pasztell, 32x32 cm) és *A Batul alma*
(szén és pasztell, 80x50 cm) c. kép látható.

Főszerkesztő:
DR. GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Fenntartó:
SALGÓTARJÁN MEGYEI JOGÚ
VÁROS ÖNKORMÁNYZATA

Főmunkatárs:
DR. CSONGRÁDY BÉLA
NAGY PÁL (Párizs)

Partnereink:

Borítótervező:
RÁDULY CSABA

NÓGRÁD MEGYEI HÍRLAP

Online szerkesztő:
TAJTI BÁLINT

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
NÓGRÁD MEGYEI LEVÉLTÁRA

Tördelőszerkesztő:
HERNÁDINÉ
BAKOS MARIANNA

ARTÉRIA NYELVSTÚDIÓ,
GALÉRIA ÉS KLUB

Készült
a Polar Stúdióban (Salgótarján)

Kiadja: Balassi Bálint Megyei Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)
Felelős kiadó: MOLNÁR ÉVA igazgató

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlése

A lap díjai:

Nógrád Megye Madách-díja

Salgótarján Pro Urbe-díja

Nógrád Megyei Értéktár „Nógrádikuma”

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ♦ Telefon: 32/521–560 ♦ Fax: 32/521–555
Internet: www.palocfold.wordpress.com ♦ Elektronikus cím: palocfold@bbmk.hu
Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ♦ Egy szám ára: 500,- Ft ♦
Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban és az elérhetőségeinken.
A Palócföld Könyvek sorozatban megjelent könyvek ugyanitt megrendelhetők. ♦
Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza.
ISSN 0555-8867 (Nyomtatott) 2786-1821 (Online) ♦ INDEX 25925

Palócföld

IRODALMI MŰVESZETI KÖZÉLTI FOLYÓIRAT

Ára: 500 Ft

22003

22003

9 770555 886008

